

*Л.Є. Леонтєва,
канд. істор. наук, директор ДІПСМ*

*Lidia E. Leontieva,
Ph.D. in Historics, Director of SIFY*

*В.А. Головенько,
канд. політ. наук, заст. директора ДІПСМ в 1996–2005 рр.*

*Valeriy A. Golovenko,
Ph.D. in Politics, Deputy Director of SIFY (1996–2005)*

ТРАДИЦІЇ ЗАКЛАДЕНО – ПОШУК ТРИВАЄ (до 15-річчя Державного інституту проблем сім'ї та молоді)

Державний інститут проблем сім'ї та молоді (з квітня 1991 р. по жовтень 1997 р. він називався „Український науково-дослідний інститут проблем молоді”, а з жовтня 1997 р. по грудень 2001 р. – „Український інститут соціальних досліджень”) було створено рішенням Кабінету Міністрів України від 26 квітня 1991 р. Отож можна сказати, що він є ровесником незалежної Української держави.

Упродовж п'ятнадцяти років у складній, якісно новій політичній та економічній ситуації, у період непростих випробувань гідно пройдено нелегкий шлях становлення та утвердження наукової установи, націленої на вивчення й об'єктивне висвітлення реальних проблем сьогодення, на виявлення й осмислення паростків нового, що з'являється у нашому житті, підтримку всього, що сприяє розвитку країни, іде на благо українському народові.

Основними напрямками діяльності Інституту були і залишаються фундаментальні та прикладні наукові дослідження соціальних проблем сім'ї, жінок, молоді та дітей, актуальних питань жіночого, молодіжного та дитячого руху, розроблення механізмів реалізації державної політики в Україні, здійснення соціальної роботи у цій сфері. Важливим напрямом діяльності Інституту була робота щодо вивчення соціальних потреб, настроїв, політичних уподобань та орієнтацій різних категорій населення країни за допомогою соціологічних досліджень.

Державний інститут проблем сім'ї та молоді постійно виконує відповідальні завдання Секретаріату Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, міністерств та відомств, зокрема Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства праці та соціальної політики України, Міністерства фінансів України, Державного комітету статистики України. Науковці Інституту брали участь у розробці проектів Декларацій „Про загальні за-

сади державної молодіжної політики в Україні” та „Про загальні засади державної політики стосовно сім’ї та жінок в Україні”, проектів законів України „Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні”, „Про альтернативну (невійськову) службу”, „Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх”, „Про молодіжні та дитячі громадські організації”, „Про соціальну роботу з молоддю та дітьми в Україні”, проектів концепцій поліпшення становища жінок в Україні, сімейної політики в Україні, реформування державної системи соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, проектів Програми поліпшення становища дітей в Україні на 2001–2005 рр., Загальнодержавної програми підтримки молоді на 2004–2008 рр., Загальнодержавної програми патріотичного виховання молоді, Державної програми підтримки сім’ї на 2006–2010 рр., Національного плану дій з реалізації Конвенції ООН про права дитини.

Співробітниками Інституту виконано великий обсяг робіт при підготовці аналітичних та наукових матеріалів до щорічних парламентських слухань „Про становище молоді в Україні”, до проектів Національної доповіді про реалізацію Україною положень Конвенції ООН про права дитини та Четвертої й п’ятої (об’єднаної) і Шостої періодичних доповідей про виконання в Україні Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. Ними були розроблені пропозиції Урядові країни щодо впровадження механізму надання кредитів молоді і молодим сім’ям, забезпечення молоді першим робочим місцем, підтримки талановитої молоді, створення та функціонування прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу, формування здорового способу життя молоді, оздоровлення і відпочинку дітей, створення та функціонування центрів ресоціалізації наркозалежних, реалізації прав дітей, які живуть з ВІЛ, профілактики ВІЛ/СНІД та наркоманії серед молоді, соціальних стандартів і нормативів діяльності соціальних служб для сім’ї, дітей та молоді та служб у справах неповнолітніх, технологій та стандартів соціального супроводу сімей, дітей та молоді, які опинилися в складних життєвих ситуаціях, розвитку волонтерського руху тощо. Ці напрями наукової діяльності Інституту залишаються пріоритетними і на сьогоднішній день.

Державний інститут проблем сім’ї та молоді спільно з Міністерством України у справах сім’ї, молоді та спорту відповідав за підготовку 9 державних доповідей Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України „Про становище дітей в Україні”, 8 щорічних доповідей „Про становище молоді в Україні”, 5 державних доповідей „Про становище сімей в Україні”. Особливий інтерес у громадськості викликали не лише загальнооглядові, а й такі тематичні доповіді: „Сільська молодь України: стан, проблеми та шляхи їх вирішення”, „Виховний потенціал сім’ї в сучасних умовах”, „Становище сімей в умовах малих міст України”, „Захист і забезпечення дотримання житлових та майнових прав дітей”, „Соціальний захист дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування”, „Інтеграція молоді в сучасні економічні відносини”, „Праця дітей в Україні”, „Формування здорового способу життя української молоді: стан, проблеми та перспективи”, „Молода сім’я в Україні: проблеми становлення та розвитку”, „Проблеми бездоглядності та безпритульності дітей в Україні”.

Упродовж п'ятнадцяти років ДІПСМ реалізовано понад 400 наукових проєктів і програм, серед них такі комплексні програми, як „Соціальні проблеми сім'ї, жінок, молоді та дітей”, „Сім'я, жінки, молодь і діти в умовах формування ринкових відносин”, „Соціально-демографічні, економічні та психологічні аспекти життєдіяльності української родини у перехідний період”, „Сільська родина”, „Молодь України: сучасний стан та тенденції розвитку”, „Соціальне становище дітей в сучасній Україні”, „Соціальний захист сім'ї, жінок, молоді та дітей у сучасних умовах”, „Трансформація державної системи опіки над дітьми”, „Молодь за здоровий спосіб життя”, „Проблеми формування і соціального захисту молоді сім'ї”, „Соціальна підтримка дітей з особливими потребами”, „Духовність та громадянська позиція населення сучасної України”, „Ціннісні орієнтації та духовний світ сучасної молоді”, „Державна політика у сфері поліпшення становища сім'ї, жінок та дітей”, „Формування та реалізація гендерної політики в Україні”, „Наукове забезпечення та технології соціальної роботи”.

Щорічно науковці Інституту готують також до 20 індивідуальних наукових розробок. Традиційними є щорічні інститутські наукові читання за підсумками виконання наукових програм.

Дослідницьку роботу Державний інститут проблем сім'ї та молоді проводить у тісній співпраці з іншими науково-дослідними установами та навчальними закладами країни, зокрема з Інститутом соціології НАН України, Інститутом економіки та прогнозування НАН України, Інститутом демографії та соціальних досліджень НАН України, Радою з вивчення продуктивних сил НАН України, Інститутом філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України, Інститутом психології ім. Г.С.Костюка НАН України, Інститутом держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, Національним інститутом стратегічних досліджень, Інститутом проблем виховання АПН України, Національним педагогічним університетом ім. М.П. Драгоманова. Впродовж майже всіх років діяльності ДІПСМ його корпоративними партнерами були: громадська організація „Український інститут соціальних досліджень” (з січня 2006 р. Інститут у пам'ять про засновника та голову правління установи О.О. Яременка, який передчасно пішов з життя, отримав назву „Громадська організація „Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка”), Центр „Соціальний моніторинг”, громадська організація „Інститут дитинства”, Агентство маркетингових досліджень. Ряд досліджень здійснено на замовлення та спільно з фахівцями Державної соціальної служби для сім'ї, дітей та молоді, місцевих органів виконавчої державної влади, зокрема управлінь у справах сім'ї та молоді Дніпропетровської, Донецької, Запорізької, Рівненської, Черкаської обласних, Київської міської державних адміністрацій, Центру соціальних служб для молоді Київської міської державної адміністрації, разом із громадськими організаціями, наприклад із Українським національним комітетом молодіжних організацій, Міжнародним жіночим правозахисним центром „Ла Страда—Україна”. Щороку ДІПСМ залучає до здійснення наукових досліджень щодо соціального становища сімей, жінок, молоді та дітей, реалізації стосовно них державної політики, окрім працівників Інституту, ще широкі коло науковців та досвідчених фахівців-практиків.

У складних умовах трансформаційного періоду Інститут не міг обійтися без вивчення досвіду дослідження соціальних проблем різних категорій населення та шляхів їх вирішення науковцями країн розвинутої демократії, без підтримки з боку зарубіжних колег. Багато наукових, навчальних, видавничих програм було реалізовано спільно з ученими Німеччини, Канади, США, Франції, Великої Британії, Швеції, Росії та інших зарубіжних країн. Деякі міжнародні проекти Державний інститут проблем сім'ї та молоді здійснив за підтримки Дитячого фонду ООН, Програми ООН – СНІД, Генерального директорату з людських ресурсів, освіти, профпідготовки і молоді Комісії Європейського Співтовариства, Міжнародної організації праці, Всесвітньої організації охорони здоров'я, Міжнародного фонду „Відродження”, Канадського товариства міжнародної охорони здоров'я, Канадського агентства міжнародного розвитку, Британської ради, Шведської ради з інформації про алкоголь і наркотики, Світового банку, Міжнародної фінансової корпорації, Міжнародного молодіжного культурного центру „Schlesische, 27” (м. Берлін, ФРН), Карл-Арнольд фонду (ФРН), Фонду Конрада Аденауера (ФРН), Регіонального бюро Євразії Всесвітнього Скаутського Бюро, деяких інших міжнародних і зарубіжних структур.

За роки своєї діяльності Державний інститут проблем сім'ї та молоді провів близько 50 міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференцій. Найбільший резонанс отримала міжнародна конференція „Співробітництво Схід–Захід для молоді: від національних, регіональних і муніципальних структур – до розвитку молодіжної ініціативи” (1994 р.), в роботі якої взяли участь представники 34 країн світу.

Одним із основних напрямів роботи Інституту є підготовка наукових, методичних та популярних видань. Упродовж п'ятнадцяти років видано 270 монографій, наукових, науково-методичних збірників, довідників, інших інформаційних збірників, матеріалів науково-практичних конференцій загальним тиражем понад 300 тис. примірників. Найбільший інтерес у читачів викликали такі видання: Молодіжна політика в Україні: проблеми оновлення (1993 р.); Діти, молодь і закон: Зб. док. У 2 ч. (1994 р.); Молода сім'я України 90-х (1996 р.); Український молодіжний рух у ХХ столітті: історико-політологічний аналіз основних періодів (1997 р.); Дитинство в Україні: права, гарантії, захист: Зб. док. У 2 ч. (1998 р.); Молодіжний рух в Україні: Довідник. У 2 ч. (1998 р.); Діяльність центрів соціальних служб для молоді України: сучасний стан і перспективи розвитку (1999 р.); Формування здорового способу життя: проблеми і перспективи (2000 р.); Створення та функціонування прийомних сімей: Навч. посіб. для державних службовців (2000 р.); Молодь України у дзеркалі соціології (2001 р.); Державна молодіжна політика в Україні (2001 р.); Кишенькова енциклопедія молодого киянина (2002–2005 рр.); Вчимося жити самостійно: Навч.-метод. посіб. для роботи з учнями випускних класів інтернатних закладів (2002 р.); Виховання національно свідомого, патріотично зорієнтованого молодого покоління, створення умов для його розвитку як чинник забезпечення національних інтересів України: інформаційно-аналітичні матеріали (2003 р.); Робота з дитиною у прийомній сім'ї: Метод. посіб. (2003 р.); Раннє дитинство: стан, проблеми, перспективи розвитку (2003 р.); Динаміка поширення тютюнопаління, вживання алкоголю та наркотичних речовин серед учнівської мо-

лоді України: 1995, 1999, 2003 роки (2003 р.); Молодь на порозі самостійного життя (2004 р.); Навчання здоровому способу життя на засадах розвитку навичок через систему шкільної освіти: оцінка ситуації (2004 р.), Формування здорового способу життя молоді: стратегія розвитку українського суспільства (2004 р.); Морально-етичні імперативи та розважально-рекреаційна сфера в сучасному українському суспільстві (2005 р.).

З метою популяризації результатів наукових досліджень, інформування фахівців галузі, широкого загалу щодо проблем сім'ї, жінок, молоді та дітей, реалізації державної політики у цій сфері впродовж 1992–1998 рр. Інститутом видано 7 випусків збірника наукових публікацій Українського науково-дослідного інституту проблем молоді за підсумками виконаних наукових програм і проектів „Молодь України: стан, проблеми, шляхи розв'язання”, у 1994 р. Інститут спільно з Міністерством України у справах молоді і спорту видавав науково-інформаційний бюлетень „Ракурс УІМ”, упродовж 1997–2001 рр. ДІПСМ і Центр „Соціальний моніторинг” підготували та видали 61 номер інформаційного бюлетеня „Моніторинг громадської думки населення України”. З 2002 р. Державний інститут проблем сім'ї та молоді спільно з громадською організацією „Український інститут соціальних досліджень” та Харківського національним університетом внутрішніх справ видає науковий журнал „Український соціум”.

Упродовж 1992–2005 рр. Інститутом успішно проводилася багатоаспектна ефективна робота з вивчення соціальних настроїв різних категорій населення країни шляхом проведення соціологічних опитувань. Працівники Центру соціологічних досліджень ДІПСМ глибоко засвоїли та постійно використовували основні форми соціологічних методик та технологій виміру громадської думки і збору соціальної інформації: масові моніторингові опитування населення; визначення та опитування цільових аудиторій; експертні опитування спеціалістів; неформалізовані, глибинні інтерв'ю; групові фокусовані інтерв'ю (фокус-групи) тощо. В усіх обласних центрах було створено мережу інтерв'юерів, яка нараховувала понад 600 осіб. Інститутом було проведено низку великомасштабних соціологічних досліджень, серед яких: „Громадська думка населення України: соціальне самопочуття та політичні орієнтації” (проводилося щоквартально, при цьому кожного разу опитувалося 2–3 тис. респондентів у всіх областях України); моніторингове опитування молоді України (опитувалося 1800 респондентів в основних регіонах України); „Профілактика проявів вживання алкоголю і наркотиків у 15–16-річних підлітків” (у 1999 р. опитано 6800, а в 1999 р. – 10 000 респондентів); лонгітюдні проекти „Життєвий шлях молоді” (опитано 8000 респондентів) та „Молода сім'я України 90-х” (опитано 2000 сімей); „Зайнятість, безробіття та приховане безробіття у великих містах України” (опитано 4450 дорослих респондентів у 1705 сім'ях); „Підприємницькі орієнтації населення України” (опитано 3000 респондентів); „Формування гендерного паритету в контексті сучасних соціально-економічних перетворень” (опитано 2000 респондентів), „Вибори-98: електоральні настрої населення”; „Вибори-99: електоральні настрої населення”, „Вибори-2002: електоральні настрої населення”; „Вибори-2004: електоральні настрої населення” (дослідження електоральних настроїв населення проводилося шляхом щомісячних загальнонаціональних опитувань, а також проведення в день виборів exit-pool біля

виборчих дільниць). Соціологічна служба Інституту була визнана однією з кращих в країні.

Матеріали про результати наукових досліджень, соціологічних досліджень, проведених ДІПСМ, постійно публікуються в книжкових виданнях, друкованій періодиці, в інформаційних і тематичних програмах майже всіх основних телевізійних та радіоканалів. У практику роботи наукових працівників Інституту ввійшло проведення за підсумками наукових досліджень презентацій, прес-конференцій, „круглих столів”. Упродовж лише останніх 6 років відбулося 102 таких заходи.

Державний інститут проблем сім'ї та молоді займається також перепідготовкою кадрів, підвищенням кваліфікації працівників галузі, лідерів та активістів жіночих, молодіжних і дитячих громадських організацій. Так, лише впродовж 2000–2005 рр. Інститутом проведено 147 навчальних потоків на курсах підвищення кваліфікації працівників галузі Мінсім'ядітимолоді, семінарів, тренінгів для різних категорій працівників державних органів і громадських об'єднань, які працюють над вирішенням соціальних проблем сімей, жінок, молоді та дітей. Навчання пройшло 3876 осіб.

Для реалізації широкого кола завдань в Інституті були створені та успішно функціонують: центр дослідження сім'ї, центр дослідження дитинства, центр соціально-психологічних досліджень, центр соціологічних досліджень, центр теорії та методики соціальної роботи, центр молодіжної політики, центр формування здорового способу життя молоді. Окрім науково-дослідних підрозділів, у структурі Інституту діяли: постійно діючі курси підвищення кваліфікації працівників галузі, видавничо-редакційний центр, бібліотечно-інформаційний центр.

Важлива і відповідальна справа згуртувала невеликий, але сильний творчий колектив Державного інституту проблем сім'ї та молоді. Необхідно також відзначити, що дирекція Інституту постійно працювала над питаннями підвищення кваліфікації та професійного рівня своїх науковців. Переважна їх більшість пройшла стажування, а також брала участь у різноманітних тренінгових курсах, наукових конференціях в Азербайджані, Білорусії, Великій Британії, Греції, Данії, Ірландії, Іспанії, Канаді, Кіпрі, Молдові, Німеччині, Польщі, Росії, США, Туреччині, Угорщині, Франції, Швейцарії, Швеції. За час роботи в Інституті на його матеріалах один працівник підготував й успішно захистив дисертацію на здобуття вченого ступеня доктора наук, 14 працівників здобули ступінь кандидата наук.

Проведена робота дозволила створити колектив, здатний успішно долати труднощі та виконувати складні й відповідальні завдання. Про це, зокрема, свідчать лише деякі показники роботи Інституту впродовж 1991–2005 рр. (див. табл. 1).

Підтвердженням ефективності, дієвості, важливості роботи Інституту може слугувати те, що в липні 2001 р. його трудовий колектив за сприяння реалізації державної та соціальної політики в Україні був нагороджений Почесною грамотою Кабінету Міністрів України, 3 працівникам Інституту присвоєно почесне звання „Заслужений працівник народної освіти України”, 1 працівнику – „Заслужений працівник науки і техніки України”, 1 працівнику – „Заслужений пра-

цівник соціальної сфери України”, 2 його молодих науковці отримали грант Президента України для обдарованої молоді.

Таблиця 1

**Деякі показники роботи Державного інституту проблем сім’ї та молоді
впродовж 1991–2005 рр.**

<i>Роки</i>	<i>Реалізовано НДР</i>	<i>Підготовлено індивідуальних НДР</i>	<i>Підготовлено та видано книг</i>
1991–1995	124	37	49
1996–2000	136	76	81
2001–2005	150	83	140
Всього:	410	196	270

Говорячи про успіхи трудового колективу Державного інституту проблем сім’ї та молоді, не можна не згадати про одного з його засновників, незмінного директора з квітня 1991 р. по квітень 2005 р. О.О. Яременка, який передчасно пішов з життя в липні 2005 р. Адже великою мірою саме завдяки зусиллям, організаторським здібностям, глибокій науково-теоретичній підготовці Олександра Олексійовича ДІПСМ став відомою в Україні науково-дослідною установою, що зажила доброї слави і досягла значних успіхів у розробці великої кількості програм, спрямованих на вирішення проблем сімей, дітей та молоді, багато в чому інноваційних, загальнодержавного масштабу.

Вагомі здобутки і безцінний досвід п’ятнадцяти років напруженої праці в умовах складних суспільних перетворень дають нам усі підстави сподіватися, що й нинішній склад колективу Державного інституту проблем сім’ї та молоді, спираючись на досягнуте, продовжуючи славні традиції тих, хто розпочинав їх в Українському науково-дослідному інституті проблем молоді і продовжував в Українському інституті соціальних досліджень, буде впевнено йти далі по шляху глибокого пізнання і кращого розуміння процесів, які визначають сучасний суспільний розвиток, не збиваючись з курсу на підтримку всього того, що йде на користь країні, на благо українському народові.